

A kiállítás látogatóiból gyakran kiszakadt a mondat: „Bárcsak hazavihetném, bárcsak nekem is lenne otthon!” Sokan fájó szívvel emlegették saját otthonuk eltűnt szecessziós darabjait, ami a padlásra került, a háború alatt megsemmisült, a gyerekek kiselejtezték... Pedig manapság megint divatba jött a szecesszió, de az épületek kisebb-nagyobb díszei, a televízió Ráday-műsorában oly sokszor elsíratott üvegablakok, falicsempék – amelyekben hajdan oly gazdagok voltak városaink, la-

kótelepeink – mérhetetlen része már az enyészete lett. E kiállításról azonban ki-ki élményekkel gazdagodva térhet haza, s biztos vagyok benne, hogy sokan lesznek, akik ismerőseikkel, barátaikkal többször is visszatérnek ide.

A kiállítással egy időben külföldi szecessziós vendégkiállításokban is gyönyörködhetünk, elsőként éppen belga szecessziós iparművészeti alkotásokban.

Szoleczky Emese

A levéltár szerepe a történelem- oktatásban

A levéltár más közgyűjteményi társaitól, a könyvtáráktól, múzeumoktól eltérően kevésbé közismert és a köztudatban alig ismert fogalom. A levéltárosok munkájáról, a levéltár szerepéről a közvélemény igen homályos elképzelésekkel rendelkezik. Egyáltalán nem egyedi eset, amikor valaki a levéltárat – nevéből fakadóan – a posta fiókintézményének tekinti. A helyzetben a közelmúlt történései sem sokat változtattak: a pártarchívumok átvétele körüli viták a nyilvánosság előtt zajlottak, a kárpótlási eljárásokhoz szükséges iratok beszerzése végett sokan még a levéltárak küszöbét is átlépték, de nem valószínű, hogy az embereknek az intézményről alkotott ismeretei bővültek volna.

A levéltárak szerepének megismertetése a gyakorló történelemtanárokat is nehezebb feladat elé állítja, mint a múzeumok, könyvtárak bemutatása, illetve a róluk szóló ismereteknek a tananyagba való beépítése. Már a kisiskolások is vagy önszorgalomból, vagy tanári vezetéssel eljutnak az iskolai vagy községi, illetve városi könyvtárba, és több-kevesebb rendszerességgel igénybe veszik annak szolgáltatásait. Előbb-utóbb meglátogatnak egy-egy múzeumot, és ha a kiállított tárgyak igazán nem is kötik le figyelmüket, az intézmény gyakorlati hasznát ennek ellenére maguk is megtapasztalhatják. A levéltár ezzel szemben „valódi munkahelynek” számít, nincsenek tömegeket vonzó kiállításai, kölcsönözhető könyvei, szinte csak a szakmabeliek, levéltárosok, történészek érdeklődésére tarthat számot. Természetesen, a levéltár nem tud a

könyvtárak, múzeumok oktatásban betöltött szerepével vetekedni, nincs is erre semmi szükség, de nem árt, ha ki-ki képet alkothat az ott folyó munkáról. Egy jól szervezett levéltár-látogatás lehetőségét kínálja a diákoknak a történelem kulisszái mögé való bepillantásra és távoli események érzékletessé tételére. Néhány jól kiválasztott dokumentum bemutatása hatásosabb lehet a történelemórakon a tanulóknak zúduló adatözön bemagolásánál.

A budapesti iskolák nagy előnye a vidékkel szemben, hogy számukra könnyebben elérhető az ország legfontosabb történelmi forrásait őrző Magyar Országos Levéltárnak a budai várban a Bécsi kapu téren magasodó neogótikus épülete. Az 1874-ben alapított intézmény falai között középkori oklevelek, törvények, térképek, összeírások, kora újkori és újkori igazgatási szervek iratanyaga, főúri és polgári csa-

ládok levéltárai található. Az intézmény látogatására lehetőség van, a levéltár előzetes bejelentés után fogad csoportokat. Budapesten azonban nemcsak az Országos Levéltár található, hanem számos más szaklevéltár is, például a Hadtörténelmi Levéltár, amely a Hadtörténelmi Múzeum testvérintézménye, ahol ügyes kapcsolással a múlt tárgyi és írásos emlékei egyszerre kerülhetnek a tudásra szomjas ifjúság elé.

A levéltár-látogatás céljainknak megfelelően adhat egy általános jellegű ismeretést az intézmény működéséről, melyhez néhány irat bemutatása is kapcsolódhat, vagy kisebb, előre felkészített csoportok, fakultációk számára egy-egy levéltárba kihelyezett, esetleg levéltáros közreműködésével a levéltárban tartott forrásfeldolgozó óra is megszervezhető. Az általános jellegű látogatás keretében az iskolai csoportot vezető levéltáros röviden ismerteti az intézmény és a levéltár épületének történetét, végigvezeti a diá-

kokat az épületen, majd következhet az ott található iratok és térképek bemutatása. A dokumentumok kiválasztásánál a tanár előre jelezheti, mely korszakhoz kapcsolódóan milyen jellegű iratokat szeretne bemutatni a diákoknak. A levéltár térkép- és tervtárából jól kiválasztott térképekkel, folyószabályozási tervekkel, kastélyok tervrajzaival lehetőség nyílik a tanulók előtt annak érzékeltetésére is, hogy nemcsak a történészek használhatják a levéltári anyagot, hanem a gyakorlati életben is szükség lehet rájuk. Egy-egy épület restaurálásához, a kastélyok korhű berendezéséhez el-

engedhetetlen az eredeti tervrajzok, illetve a kastélyok berendezéséről készült leltárak ismerete. Ugyanúgy például ökológusok számára környezettanulmányok forrásául is szolgálhatnak az egy-egy folyó szabályozásához készített térképek.

A Magyar Országos Levéltár rendszeresen rendez időszaki kiállításokat is, melyek egy-egy évfordulóhoz kapcsolódnak. E kiállítások vezető kalau-

zolásával történő megtekintése szintén lehetőséget nyújthat a diákoknak az adott korszakra vonatkozó ismereteik bővítésére. Ahhoz azonban, hogy az iskolákhoz eljusson az ilyen kiállítások híre, az információs csatornákon keresztül e rendezvényeknek az eddigieknél nagyobb nyilvánosságot kellene kapniuk.

A levéltár-látogatás másik formája a levéltárban megtartott forrásfeldolgozó óra, melyet a történelemtanár a levéltárossal együtt tart. Egy forrásfeldolgozó óra sikeres lebonyolítását iskolai tanóra keretében is komoly felkészülés előzi

meg, a levéltári órát különösen körültekintően kell előkészíteni. Ügyelni kell arra, hogy ne egy 30 fős osztály, hanem 10–15 fős, a történelem iránt érdeklődő kis csoport önszántából vegyen részt az órán. A levéltárostól és a tanártól egyaránt időt igényel egy-egy irat kiválasztása, feldolgozási szempontjainak összeállítása. A szóban forgó iratról természetesen másolatot is lehet készíteni, másként nem is tudna 10–15 diák együtt dolgozni. A diákokkal szemben ez alkalommal támasztott elvárások nem lehetnek túl magasak, a kiválasztott dokumentumok írásának és nyel-

Az 1874-ben alapított intézmény falai között középkori oklevelek, törvények, térképek, összeírások, kora újkori és újkori igazgatási szervek iratanyaga, főúri és polgári családok levéltárai található. Az intézmény látogatására lehetőség van, a levéltár előzetes bejelentés után fogad csoportokat. Budapesten azonban nemcsak az Országos Levéltár található, hanem számos más szaklevéltár is, például a Hadtörténelmi Levéltár, amely a Hadtörténelmi Múzeum testvérintézménye, ahol ügyes kapcsolással a múlt tárgyi és írásos emlékei egyszerre kerülhetnek a tudásra szomjas ifjúság elé.

vének olyannak kell lennie, amely nem állítja megoldhatatlan feladat elé a diákokat. A tanulók számára biztosan nagy sikerélményt jelent, ha sikerül kibetűzniük és megérteniük egy több száz éves iratot.

A történelem iránt érdeklődő diákoknál az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyre való felkészülés kapcsán felmerülhet az önálló levéltárba járás gondolata is. A levéltárakban való önálló kutatás korhatárhoz kötött, de nemcsak ezért nem javasolnám a tanulóknak az egyedül végzett levéltári munkát. A 20. századi dokumentumok kivételével, melyek esetében az irat elolvasása már nem okoz olyan nagy gondot (bár a kézzel írottaknál ez sem mindig igaz), a szöveg kibetűzése, értelmezése komoly paleográfiai, nyelvészeti ismereteket igényel. Történelmi szakdolgozatok megírásakor sem követelmény eredeti levéltári források felhasználása, aki pedig erre adja fejét, bizony sokat kell izzadnia, amíg az első, kezébe kerülő szöveget kibetűzi. Ez persze nem jelenti a gimnazista korban végzett önálló levéltári kutatástól való teljes elzárkózást, csak a munka nehézségét szeretném hangsúlyozni. Már a középiskolai szöveggyűjteményekben szereplő forrásoknak a dolgozatba történő megfelelő beépítése is nagyban növeli egy-egy tanulmány értékét, amit tovább fokozhat, ha valaki más, nyomtatásban megjelent forrásgyűjteményekből dolgozik.

Levéltár-látogatás szervezése vidéki iskolák számára némiképp nehezebb, de a látólagos hátrány itt is előnyvé változtatható. A megyei és városi önkormányzatok levéltárai ugyanis számos, a helytörténet számára fontos forrást őriznek. Olyan forrásokat érdemes kiválogatni, melyek a tanulók számára jól ismert helyhez, épülethez kötődnek. Természetesen, ma már egyáltalán nem biztos, hogy a diák felnőttkorát is gyermekkori lakóhelyén tölti el, de talán felnőttként – ismervén diákkori lakóhelyének történetét, épületeit – büszkén, jó érzéssel emlékszik majd vissza születési helyére.

A középiskolákhoz képest minőségileg más az egyetemek és a levéltár kapcsolata. A szakdolgozatukat, esetleg disszertációjukat készítő egyetemisták közül – noha a

szakdolgozat követelményei, mint már említettük, sehol nem kívánják meg a diáktól eredeti levéltári forrásanyag feldolgozását, csupán a szakirodalom megfelelő szintű feldolgozását – sokan folytatnak professzoruk útmutatásai alapján levéltári kutatásokat. Az e téren szerzett tapasztalatok alapján bátran mondhatjuk, hogy a szakdolgozati téma kiválasztása sokszor illuzórikus, megoldhatatlan feladat elé állítja a diákokat, akinek egyszerre kell megküzdenie az iratok nyelve és paleográfiája okozta nehézségekkel, de ami még nehezebb, egy-egy iratot meg is kell találnia a számára áttekinthetetlen rengetegben. Sok energia megtakarítása és sok kudarcélmény elkerülése lenne lehetséges, ha a kiadott szakdolgozati témák a levéltári anyag ismeretére épülnének. Véleményünk szerint a szakdolgozatot írónak elég egy kisebb 50–100–150 iratból álló iratköteg, levelezés, egy-egy jól dokumentált ügy feldolgozása, értelmezése, nagyobb összefüggésekbe való elhelyezése. A családi levéltárakban is például számos olyan, néhány csomóból álló családi irat található, amelyből megrajzolható az illető család története, és egy-egy tagja révén nagyobb történelmi összefüggésekbe helyezhető. Gyakorló levéltárosként is állíthatom, hogy kisebb irategyüttesek feldolgozásával nagyon sokat lehet tanulni mind a paleográfiai, mind a nyelvészeti és egyéb ismereteket illetően. A sikeres kezdet után, ha valaki folytatja kutatásait, disszertációjában már szélesebb medret vágó témába is belekezdhet, az előző egy-két évben megszerzett levéltári ismeretekre támaszkodva nagyobb reménnyel vághat neki az új témának.

Mindezek után a kérdés még mindig megválaszolatlan: miért fontos szélesebb rétegek számára a levéltár ismerete? Úgy látjuk, mindenekelőtt egy dolog miatt. Az utóbbi évtizedek társadalmi kataklizmáiban erősen szétzilálódtak a helyi közösségek, amelyek a család mellett és a családon túl biztos kötődést kínálhatnak az egyéneknek. E közösségek újjászerveződésében, öntudatának megerősítésében fontos szerepe van a múltnak. A múlthoz való ragaszkodás, akármennyire furcsának tűnik is, az

életképesség egyik bizonyítéka. A helytörténetírás jelentőségét ezért nem lehet eléggé túlbecsülni. Színvonalas helytörténetírás azonban elképzelhetetlen levéltári kutatás nélkül. A helytörténetírók sok esetben jó értelemben vett „amatőrök”, akik nem rendelkeznek szakirányú végzettséggel, és utoljára a gimnáziumi történelemórán foglalkoztak behatóbban e tárggyal. Talán egy-egy levéltári látogatással, forráselemző órával a hátuk mögött könnyebben fogják megtalálni az utat a levéltár kutatótermébe, és nem rémülnek meg az első, látszólag értelmetlennek tűnő krikosz-krakszok láttán.

A helytörténeti kutatás megerősítésében, összehangolásában egyébként jelentős szerepet játszhatnak a levéltárak. Mindenekelőtt az Ausztria egyes tartományaiban (Salzburg, Tirol) szokásos helytörténeti szemináriumokra gondolunk itt,

amelyek célja részint az egyes forrástípusok bemutatása, másrészt azonban remek lehetőséget kínálnak arra, hogy a helytörténészek megismerkedjenek egymással. Tisztában vagyunk azonban azzal is, hogy ilyen helytörténeti szemináriumok szervezéséhez nyugodtabb, gazdaságilag kiegyensúlyozottabb körülmények szükségesek. Amikor ugyanis az egyénnek – akit érdekelne ugyan lakóhelye múltja – megélhetése biztosításához szabadidejét is fel kell áldoznia, hogyan jutna ideje a gyakorlatban haszontalannak tűnő elfoglaltságokra? A valóságot szem előtt tartva, talán tényleg túlzás ilyen tervekkel foglalkozni, de ha a levéltár adta lehetőségeket eleve elvetjük, a közvéleménynek levéltárról alkotott elképzeléseiben a jövőben sem történik változás.

Toma Katalin

Történelmi tévképzetek a tanulók gondolkodásában

Marc Bloch szerint „a történelem, még ha minden egyébre alkalmatlan volna is, érvként hozhatná fel maga mellett azt, hogy szórakoztató”. (1) Az ezredforduló felé közeledve azonban nem mindegy, hogy a történelem mint iskolai tantárgy szórakoztatva gondolkodtat vagy gondolkodva szórakoztat. Jogosan vetődik fel az a kérdés, mire alkalmas a történelem napjainkban? A válasz első megközelítésben kézenfekvő: a múlt minél teljesebb megismerésére. Az óráinkon használt ősi mondás értelmében („historia est magistra vitae”) a történelem lezáratlanul tekinthető, így a jelenkor problémáira való válaszadás, a tanuló mindennapi tapasztalataira való reagálás, a jövő trendjeinek bemutatása is fontos feladata tantárgyunknak. E. H. Carr szerint „amikor azt a kérdést tesszük fel magunknak: Mi a történelem?, válaszunk akarva-akaratlanul saját, időben elfoglalt helyzetünket tükrözi vissza, és részben arra a még átfogóbb kérdésre felel, hogyan tekintünk a társadalomra, melyben élünk”. (2)

Megjelenik-e ez a fajta komplexitás tanterveinkben, tankönyveinkben és tanítási módszereinkben? Tanulóink egy-egy adott korszakról nyújtott ismeretei már-már azt sejtetik, hogy a fent említett többrétűség minden eleme tökéletesen illeszkedik egymáshoz. Ám mielőtt valamilyen idealisztikus kép alakulna ki bennünk, mely szerint a tudományhoz és a

tanulóhoz egyaránt hozzáigazítottuk a történelemtanítás különböző színtereit, ezek az olajozottnak hitt fogaskereknek abban a pillanatban furcsa hangot adnak, mielőtt nagyobb történelmi korszakok elemzése kerül sorra (pl. városfejlődés a középkorban), vagy diákjainknak alkalmazható, a gyakorlatban is használható képességekről kell számot adniuk (pl. viszonyítás, ítélet-